

Інститут психології ім.Г.С.Костюка АПН України

На правах рукопису

СУЛЯТИЦЬКИЙ Іван Васильович

СОЦІОПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ
ВИХОВНИХ ФУНКЦІЙ СИСТЕМИ
ВІЙСЬКОВО-УПРАВЛІНСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.

19.00.07-педагогічна та вікова психологія.

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата психологічних наук.

Київ - 1997

Дисертація є рукопис.

Робота виконана в Київському військовому гуманітарному інституті та Інституті психології ім.Г.С.Костюка АПН України

Наукові керівники - академік АПН України,
доктор педагогічних наук, професор
КИРИЧУК Олександр Васильович

- кандидат філософських наук,
доцент, полковник
МІРОЦНИЧЕНКО Олександр Іванович.

Офіційні опоненти: доктор психологічних наук, професор
БОРИШЕВСЬКИЙ Мирослав Йосипович

кандидат психологічних наук,
старший науковий співробітник
ТАТЕНКО Віталій Олександрович

Провідна організація — Академія Служби безпеки України

Захист відбудеться "16" вересня 1997 р. о 11 год.
на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 01.48.01
в Інституті психології імені Г.С.Костюка АПН України
за адресою: 252033, Київ -33, вул. Паньківська, 2.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Інституту психології імені Г. С. Костюка АПН України

Автореферат розіслано "15" серпня 1997 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

М. І. Алексєєва

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ.

Актуальність дослідження. Демократичні перетворення українського суспільства зумовлюють суттєві зміни традиційних структур як власне системи державного управління взагалі, так і військово-управлінської діяльності зокрема. Обороздатність держави в умовах сучасної війни визначається не стільки технічною оснащеністю і кількістю зброї, скільки психологічним станом в суспільстві, морально-психологічною стійкістю і соборною злагодженістю у військах. Головним завданням управлінської діяльності є створення цілісної і гнучкої системи взаємодії структурних компонентів для забезпечення ефективного керівництва духовною сферою військової організації, зміцнення морально-психологічного стану у Збройних Силах, передбачення оптимальних механізмів узгодженості у здійсненні виховного і корективного впливу у навчально-бойовій роботі. Вирішення цих проблем зумовлюється вмілим використанням у системі діяльності командного складу соціокультурних особливостей національної психіки, її ментальних ознак, світосприймальних настанов, архетипової специфіки спільноти, сукупна дія яких складає гаму чинників, названих інтегруючим поняттям соціопсихологічними. Через суспільну трансформацію вони визначають сутність і внутрішньо-глибинні основи морально-психологічного стану та духовного потенціалу війська, формування яких визначається якісною взаємодією основних функцій військово-управлінської діяльності та психологічних характеристик соціуму (соціопсихології спільноти), яка творить дану військову організацію.

Проблема виховної взаємодії військово-управлінської діяльності і соціопсихологічної цілісності поки що є малодослідженою, оскільки на стадії наукової розробки знаходяться загальні питання системи управлінської діяльності. Не вивчена ця проблема і в конкретному

аспекті виховних функцій військового управління. Проте саме така взаємодія формує духовну єдиність, морально-психологічну згуртованість армії.

Разом з тим окремо ці два аспекти проблеми вивчаються досить широко. Питання системності в управлінні знайшли своє відображення в роботах Н.Т.Абрамової, І.Ансова, В.Г.Афанасьєва, А.Берга, Г.Г.Воробйова, А.І.Дакеліна, Г.Кунца, С.Одоннела, В.І.Щербакова, С.Янга. Загальнотеоретичні проблеми військового управління вивчалися П.К.Алтуховим, Д.А.Івановим, Л.Рендуличем, Г.В.Телятниковим.

Соціально-психологічні основи управлінської діяльності розроблені в дослідженнях В.П.Казмиренка, Л.М.Карамушки, Н.Л.Коломінського, Л.Е.Орбан, Г.В.Щекіна. Психологічну специфіку військового управління досліджували С.І.Макшанов, Е.М.Пеньков, Я.В.Подоляк, В.Д.Рябчук, А.Ф.Шрамченко.

Вивченню соціопсихологічної цілісності та особливостям її виховного впливу присвячені наукові розробки М.Й.Боришевського, О.А.Донченко, О.В.Киричука, О.Кульчицького, В.Липинського, С.Д.Максименка, В.П.Москальця, В.О.Татенка, В.Яніва, Я.Яреми.

Необхідність синтетичного поєднання цих напрямків наукових розробок в прикладному аспекті дослідження психологічного змісту виховних функцій військового управління диктує жива практика структурної і змістовної перебудови системи керівництва в українському війську. Актуальною залишається наукова розробка цілісної моделі управління виховним процесом в Збройних Силах, психологічних механізмів корективного впливу керівних рішень військового командування, психолого-педагогічних проблем підготовки нового покоління військових керівників. Важливість і нерозробленість даних аспектів і обумовила вибір теми дисертаційної роботи "Соціопсихологічні чинники виховних функцій системи військово-управлінської діяльності".

Об'єктом дослідження є соціопсихологічна сутність системи військово-управлінської діяльності.

Предмет дослідження - особливості виховних функцій соціопсихологічних чинників у системі військово-управлінської діяльності.

Мета дослідження: розкрити теоретико-емпіричний зміст і особливості соціопсихологічних чинників виховних функцій системи управління силовими організаціями.

Аналіз літератури з даної проблеми та результати наукових досліджень дозволили сформулювати основні *гіпотези дослідження*:

- ефективність формування морально-психологічного стану та духовного потенціалу війська є провідним психолого-педагогічним завданням системи військово-управлінської діяльності і визначається якісним рівнем використання соціопсихологічних факторів у системності прийнятих рішень.

Психологічними засадами процесу формування морально-психологічного стану і духовного потенціалу війська є:

- диференційоване розуміння управлінським персоналітетом позитивного і негативного впливу соціопсихіки на поведінку, діяльність і вчинки людей в керованій організації;
- адекватність (відповідність) виховного та корективного управлінських механізмів соціопсихологічним чинникам організації війська.

Відповідно до поставленої мети та гіпотез визначені *завдання дослідження*:

- розкрити теоретико-методологічні основи вивчення соціопсихологічних чинників виховних функцій системи військово-управлінської діяльності;
- обґрунтувати сутність та механізми виховного впливу соціопсихологічних чинників у системі військового управління;

- виявити функціональні напрямки виховної взаємодії соціопсихологічних чинників у системі військового управління;

- виділити психолого-педагогічні умови забезпечення соціопсихологічної детермінації ефективності системи військово-управлінської діяльності.

Методологічну основу дослідження складають: наукові розробки проблеми системності в управлінні (В.Г.Афанасьєв, В.П.Казмиренко, Г.Кунц, С.Янг), системи управління військами (П.К.Алтухов, Д.А.Іванов); *концепції*: соціальної психіки (О.А.Донченко); персоналізму (О.Кульчицького); психології розвивальної взаємодії (О.В.Киричука); психологічні теорії і концепції виховання (М.Й.Боришевського, О.В.Киричука, С.Д.Максименка, В.О.Моляко).

Для розв'язання накреслених завдань та перевірки гіпотези використано комплекс взаємодоповнюваних *методів і методичних прийомів* дослідження:

- аналіз літературних джерел, документів, директивних положень, концепцій соціально-психологічної служби, виховної роботи у ЗС України; спостереження, тести, комп'ютерна психодіагностична система "Social", цільовий опитувальник "Соціопсихологічні настанови", кількісний та якісний аналіз емпіричних даних, метод порівняння експертних оцінок досліджуваної співдії "управлінець-спеціаліст".

Наукова новизна роботи полягає в поясненні поняття та розробці моделі системи військово-управлінської діяльності з точки зору її функціональної відповідності завданням забезпечення життєдіяльності військ, виявленні психологічних особливостей її взаємодії з соціопсихологічними характеристиками народу в системі комплексі виховних функцій військового керівництва, розкритті механізмів виховного впливу соціопсихологічних чинників у формуванні морально-психологічного стану та духовного потенціалу війська.

Теоретичне значення дослідження вбачається у поглибленні та конкретизації понять соціальної психіки, психологічних основ духовності, розширенні знань національно-психологічних характеристик української спільноти та своєрідностей їх впливу на громадянську і професійну активність військовослужбовців, творення соборності суспільства та солідарності у структурах державних інститутів.

Практична цінність дослідження полягала у розробці методичного інструментарію виявлення виховної взаємодії соціопсихологічних чинників системи військового управління та прийомів їх використання у соціально-психологічному забезпеченні діяльності військового керівництва. Виділено психолого-педагогічні передумови застосування командним складом соціопсихологічних детермінант у їх виховній роботі.

Надійійність та вірогідність результатів дослідження забезпечувалася методологічним обґрунтуванням вихідних позицій, використанням взаємодоповнюючих методів, адекватних меті та завданням дослідження, якісним і кількісним аналізом отриманих результатів, статистичною оцінкою експериментальних даних.

Основні положення, що вносяться на захист:

1. Військово-управлінська діяльність є ціленаправленою системою функціональної взаємодії суб'єктів управління у здійсненні узгодженого керівного інформаційного і корективного впливу на організацію війська з метою створення ефективних умов його дієздатності.

2. Провідною психологічною засадою системи військово-управлінської діяльності є формування духовного потенціалу війська, морально-психологічне забезпечення його життєдіяльності.

3. Передумовою ефективного керівництва духовною сферою військової організації є розробка регулятивних механізмів і управлінських рішень, адекватних психологічним особливостям українського соціуму, який формує дану армію. Вони утворюють

сукупність соціопсихологічних чинників, які забезпечують цілісну мотиваційну основу духовної спільності організаційного функціонування армії.

4. Соціопсихологічні чинники структуруються в систему військово-управлінської діяльності через їх функціональну виховну взаємодію.

5. Психолого-педагогічною умовою забезпечення даної взаємодії є програма спеціальної підготовки військових керівників, в змісті якої поєднані виховний і психокорективний аспекти соціопсихологічних детермінант.

Апробація результатів дослідження.

Основні положення та результати дослідження обговорювалися на Міжнародних наукових Костюківських читаннях "Актуальні проблеми психології: традиції і сучасність" (Київ, 1992); на Міжнародній науково-практичній конференції "Армія і духовність: свобода слова та віросповідання" (Київ, 1995); використані в розробці методичних матеріалів УВР ПрикВО (1993-1995). Матеріали дисертації були представлені в доповідях на щорічних зборах заступників командирів з виховної роботи ПрикВО в 1994, 1995 роках; на II з'їзді Товариства психологів України в 1996 році; симпозиумі ГУВР МО України з обговорення нової концепції виховання в ЗС України (Київ, березень 1997 р.).

Впровадження у практику наукових результатів.

Результати дослідження використовуються в аналізі морально-психологічного стану військ ПрикВО, включені в теми курсу "Психологічні основи управління" в Академії ЗС України. На основі матеріалів дисертації розроблені практичні рекомендації використання соціопсихологічних знань і видані методичними посібниками для органів виховної роботи ЗС України.

Структура і обсяг дисертації.

Робота складається із вступу, двох розділів, висновків, списку використаної літератури, що нараховує 210 найменувань та додатків. Дисертація викладена на 160 сторінках, містить 9 таблиць, 4 діаграми, 1 схему.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ.

У вступі міститься обґрунтування актуальності теми дослідження, визначені об'єкт, предмет, гіпотеза, мета і завдання дослідження, розкрито наукову новизну, теоретичне і практичне значення роботи, сформульовано винесені на захист положення, вказані форми апробації результатів дослідження.

У першому розділі - "Теоретико-методологічні основи вивчення соціопсихологічних чинників виховних функцій системи військово-управлінської діяльності" - здійснено аналіз стану вивчення досліджуваної проблеми в різних галузях науки, на основі якого дано визначення поняттю системи військово-управлінської діяльності, розкрито методологічні основи дослідження сутності та механізмів виховного впливу соціопсихологічних чинників у системі військового управління.

Системою у науці взагалі називають організовану і замкнену єдиність закономірно пов'язаних і здатних до взаємодії елементів (об'єктів, суб'єктів, поглядів і т.ін.). У теоретичних джерелах (Алтухов П.К., Афанасьєв В.Г., Іванов Д.А., Кунц Г., Одоннел С. та ін.) простежується часте вживання словосполучення "система управління" (система державного управління, система управління економікою, система управління військами).

Передумови цієї тенденції криються в змісті основних визначень поняття управління, як об'єктивного процесу впорядкування систем для забезпечення їхньої цілісності ; як функції організованих систем, що зберігає та розвиває визначені для них структури. Соціальне управління - вплив на певну соціальну організацію з метою її упорядкування, збереження якісної специфіки, вдосконалення і розвитку; управління як діяльність означає збирання інформації про стан керованого об'єкта, прийняття управлінських рішень та організацію їх виконання.

Особливий інтерес стосовно нашого об'єкту дослідження викликають пояснення вченими специфіки управління в соціальних організаціях (Ансов І. Буарс Л., Воробйов Г.Г., Казмиренко В.П., Коломінський Н.Л., Леслі В., Райт Г., Рюе, Янг С.), що передбачає керівництво відповідною групою людей для спрямування її на досягнення цілей організації. В такий спосіб визначення подає соціально-психологічну характеристику співдіяльності людей в організації.

У військовій науці найбільш широковживаним є поняття "управління військами", що визначається як діяльність командуючого (командирів, начальників) штабів, відділів, служб та інших органів управління з метою підтримання постійної бойової готовності військ (сил), підготовки воєнних (бойових) дій і керівництва військами (силами) при виконанні поставлених завдань.

Підкреслюючи особливість військової організації, дані визначення все ж залишаються надто односторонніми і мало пояснювальними, оскільки окреслюють лише вертикальну площину, правову основу і загальновідомий принцип єдиноначальності у військовій структурі.

З психологічної точки зору, управління, або менеджмент - це діяльність, спрямована на створення в інших людей (підлеглих, партнерів, інших керівників, тощо) таких психологічних станів і якостей, які сприяють досягненню мети управління. Компонентами процесу управління є: діагностичний, прогностичний, проектувальний, комунікативний, мотиваційний, порівнювально-оцінювальний, емоційно-вольовий, пізнавальний, конативний.

Аналіз літератури показав, що управління військами (військове управління)- ціленаправлений соціально-зумовлений процес з чітко визначеною структурою, в якій елементи не є простою сумою, а складають впорядкований, внутрішньо диференційований і динамічно

узгоджений взаємозв'язок і конкретизований обсяг функцій кожного в сукупності цілого.

Дослідники соціально-психологічних аспектів військового управління (Макшанов С.І., Подоляк Я.В.) вказують, що керівництво військом - це діяльність по управлінню людьми. Воно передбачає суміщення правової влади суб'єкта управління з його психологічним впливом на керованих і реалізується свідомим і плановим впливом у системі "людина-людина-група-колектив-організація" в цілому або на їх психологічні змінні і фактори довкілля їх життєдіяльності. В даному підході знаходимо підтвердження власних допущень про те, що всю багатоплановість процесу управління військами, особливо його психолого-педагогічні аспекти, можна визначити в понятті система військово-управлінської діяльності.

Системою військово-управлінської діяльності (СВУД) є злагоджена співдія суб'єктних одиниць управління в процесі цілеспрямованого, планомірного і систематичного впливу на організацію війська. Вона передбачає корективне фіксування зміни організації, узгодження кожного впливу з логікою її розвитку, сукупністю можливостей, а також настанову на творення її внутрішньої цілісності, формування відповідної функціональним потребам морально-психологічної стійкості та духовної соборності.

Основний її зміст, спрямованість, функції повно і цілковито розкриваються як керівна діяльність, що реалізує в процесі взаємодії сукупність суб'єктно-суб'єктних взаємовпливів з метою якісної видозміни як сторін, так і співвідношень між ними. Військово-управлінська діяльність забезпечує формування війська як соціального інституту, що є підсистемою загальної структурованої суспільної системи- держави. Для ефективного її здійснення необхідно суб'єкту управління (керівництву) добре засвоїти і розуміти типологічні особливості і своєрідність об'єкта впливу - військ. В зв'язку з цим виникає практична необхідність застосування у керуванні військовим

соціумом соціопсихології, тобто: психологічних особливостей менталітету; етнічних, національних психічних характеристик; геопсихічних чинників соціальної, історичної, культурної динаміки; глибинних психічних особливостей спільноти; архетипових чинників, комплексів, інших рис і якостей, що складають сукупну цілісність психології спільноти. В цьому полягає соціопсихологічна сутність системи військово-управлінської діяльності.

Методологічні основи використання соціопсихологічних характеристик в регулюванні соціальними процесами в суспільних структурах, розроблені в працях українських вчених О.Донченко, В.Казмирєнка, Н.Коломінського, Г.Шпета, В.Яніва. Вони знайшли безпосереднє застосування в системі військового управління, оскільки регулятивні механізми в ній набирають лише специфічної форми не змінюючи функціональної суті.

Соціопсихологічна сутність військового управління безпосередньо пов'язана з формуванням духовного фактору (потенціалу) війська. В духовний фактор (категорія "фактор" як правило вживається при аналізі спільнот великого масштабу (країна, армія)) входять ті динамічні елементи суспільної свідомості, які найбільш глибоко відтворюють свідоме ставлення людей до суспільних явищ і виражають ступінь готовності і здатності мас вирішувати конкретні соціальні, економічні, політичні і воєнні завдання. Стан духовного фактору - це цілісний вияв сукупності конкретних ідей, поглядів, почуттів, домінуючих в свідомості військовослужбовців, командного складу, і зумовлюючих відповідний якісний рівень духовних можливостей організації війська.

Базовими соціально-психологічними характеристиками духовного потенціалу військової організації виступають, згідно допущень, такі інтегративні виміри психології спільноти, як національна самосвідомість, традиція, її психологічна типологія. Аналіз поступу національної самосвідомості фактично зводиться до

вивчення змістовного наповнення поняття "ми", яке як соціопсихологічний феномен ще по іншому називають соборністю (С.Франк). Неперервна трансформація характерних національних рис і якостей з покоління в покоління, збереження кодифікуючого спільноту психологічного моста здійснюється за допомогою традиції. Вони служать важливим фактором регуляції життєдіяльності людей, утворюють основу виховання. В формі традиції виступають певні суспільні настанови, норми поведінки, цінності, ідеї, звичаї, обряди, в яких алгоритмуються спадковічні батьківські настанови морально-етичного ставлення до обов'язку даної присяги, світоглядно-стереотипні основи ставлення до начальника, командира, авторитету, влади взагалі.

Особливе значення для оптимізації управлінських рішень, стратегії військового керівництва, мають знання і розуміння дієвості психологічних типів. Вченими досліджена спеціалізація психологічних захистів людей, в основі якої є тип як інтегральний показник цілісності суб'єкта. Специфіка реагування на внутрішні і зовнішні стимули визначається конкретними типами і способами їх комбінацій, формами обміну інформаційними сигналами, або, за словами польського психіатра А.Кемпінського, типами інформаційного метаболізму.

В психологічній типології К.Юнга звернена увага на те, що крім екстравертивного і інтравертивного можна одночасно розрізнити ще чотири типи: мислительний, емоційний, сенсорний та інтуїтивний. На матеріалах емпіричних узагальнень доведено їх прояви не в поодиноких випадках, а і в різних групах, класах, спільнотах.

Оснащення виховних функцій системи військово-управлінської діяльності соціопсихологічними чинниками відбувається на основі їх педагогічної передачі військовому персоналітету і особистісного їх засвоєння через механізми виховного впливу. За визначеннями вчених-дослідників основними механізмами соціопсихологічного впливу є: 1 - *вичинкова сутність процесу соціальної адаптації* (О.Донченко); 2 -

етнічна ідентифікація (В.Павленко); 3 - персоналізація (О.Кульчицький), як інтегральна характеристика механізмів суспільної самореалізації, життєтворчості, рефлексії (самопізнання, самооцінка, самовідношення, самотворення) (О.Киричук), самоактуалізації (за А.Маслоу), саморозкриття (С.Франка), самовизначення (М.Шлемкевича); 4 - механізм інтроєкції (О.Кульчицького); 5 - механізм утвердження тези "ми" (С.Франка) та розрізнення антитези "ми-вони" (Л.Гумільова; Ю.Бромля; В.Жмира); 6 - механізм "провідного духу", провідництва ідеї (О.Кульчицького), пасіонарності (Л.Гумільова); 7 - механізм соборності-суспільності (С.Франка); 8 - механізм соціальної симпатії (співчуттєвість) (Я.Яреми); 9 - механізм родинної інтроєкції (або "інтерналізації") (М.Мід; Б.Цимбалістого); 10 - механізми індивідуалізації і архетипу трансформації (К.Юнга).

У другому розділі "Функціональна взаємодія соціопсихологічних чинників у системі військово-управлінської діяльності" подано загальну характеристику експериментальної програми діагностики рівнів функціональної взаємодії, розкрито науково-емпіричний зміст соціопсихологічних чинників як системокомплексу корективно-виховних індикаторів, проведено кількісний та якісний аналіз результатів експериментального дослідження і на основі узагальнень визначено психолого-педагогічні умови соціопсихологічної детермінації виховних функцій системи військово-управлінської діяльності.

Методологічною основою вивчення означеної взаємодії обрана концепція психології педагогічної взаємодії О.В.Киричука (1991).

Проведені в ній пояснення соціального простору, екологічного середовища, інформаційного поля, обміну цінностями як духовної симетричності та визначені нами механізми впливу, задають вектори аналізу взаємодії соціопсихологічних чинників і військово-управлінської діяльності як основи формування, зміцнення та збереження духовного потенціалу війська, соціально-психологічного

забезпечення обороноздатності країни. В ньому соціопсихологічні особливості є **внутрішніми** глибинно-психологічними детермінантами духовного потенціалу війська, а соціально-психологічна готовність управлінського персоналітету армії їх використовувати і на них опиратись у виховній діяльності - **зовнішніми** засадами його творення.

В експериментальному вивченні були задіяні дві групи досліджуваних. В першу групу входили військовослужбовці командного складу. Ця група названа управлінцями. До другої групи включено офіцерів органів виховної роботи, які в аналізі експериментальних даних названі спеціалістами.

Якісний склад даної вибірки визначився метою і завданням дисертаційної роботи. Відповідно до основних гіпотез і положень, що винесені на захист, складена експериментальна програма дослідження. Проаналізовано основні емпіричні показники і зроблено їх наукову інтерпретацію.

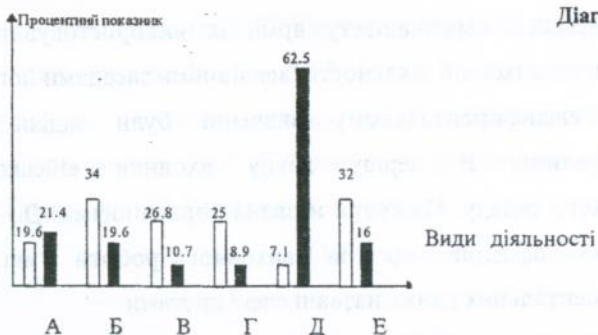
Для виявлення соціально-психологічних особливостей у досліджуваній ланці співдії військових керівників "управлінці-спеціалісти" використана експрес-діагностична методика "Social" з її комп'ютерною технологією обробки емпіричних даних.

Вивчення психологічних аспектів організаційно-керівної діяльності доводить, що диференційоване ставлення до соціальних функцій (ролей), пристосування власної поведінки до рольових очікувань учасників співдії (підлеглих) - необхідна якість керівника, і є складовою структурної моделі особистості управлінця. Закономірним є питання: як розподілені провідні соціально-професійні функції в психограмі кадрових військовослужбовців, які види діяльності мають перевагу, а які менше виражені. З допомогою методики "Social" вивчено міру схильності досліджуваних до шести видів діяльності: інтелектуальної (А), організаційної (Б), практичної (В), соціальної (Г), структурованої (Д), творчої (Е).

Дані розподілу процентних ставок за критеріями “висока-низька” схильності до відповідного виду діяльності в графічному зображенні мають такий вигляд.

Підгрупа

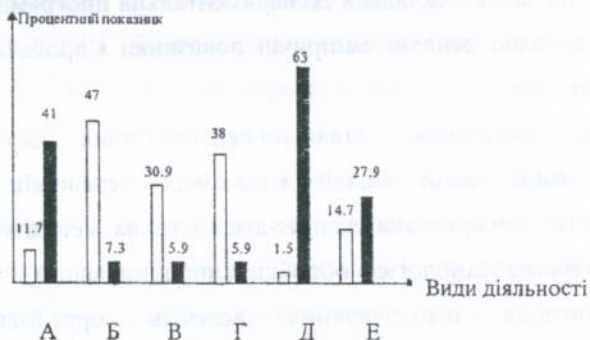
“Управлінці”

Діаграма 2

Підгрупа

“Спеціалісти”

□ - висока схильність
 ■ - низька схильність

Розміщення діаграм показало, що ні в управлінців, ні в спеціалістів немає чітко вираженої переваги схильності до одного з видів діяльності. Разом з тим простежується очевидна розбіжність міри схильності до відповідного виду діяльності в кожній з досліджуваних підгруп. По перше, спільним для управлінців і спеціалістів є найвищий показник схильності до організаційної діяльності, ранги розміщення практичної (3-й), інтелектуальної (5-й) і структурованої (6-й) діяльностей. По друге, в кількісному відношенні привертає до себе

увагу той факт, що в управлінців на другому місці після організаційної йде творча активність; в спеціалістів за організаційною - схильність до соціальної роботи. В управлінців констатовано високі показники схильності до всіх, крім структурованої, видів діяльності, тоді як в спеціалістів достовірною є перевага схильності тільки до трьох видів діяльності: організаційної, соціальної і практичної.

Важливими є також виявленні характеристики екстернальності-інтернальності серед військовослужбовців. За показниками нашого дослідження, типовою властивістю військових керівників є докорінна перевага в них інтернальних рис характеру (див. таблицю 1).

Таблиця 1.

Показник екстернальності-інтернальності в групах досліджуванних (в %)

Локус контролю	Управлінці		Спеціалісти	
	P%	t _p	P%	t _{en}
Інтернал з середнім рівнем контролю	55		58.8	
Інтернал з високим рівнем контролю	37.5		25	
Екстернал з середнім рівнем контролю	7		16.2	
Екстернал з високим рівнем контролю	-		-	

Своєрідним є вияв спрямованості на соціальну взаємодію (див. таблицю 2):

Спрямованість на соціальну взаємодію

Таблиця 2.

	Управлінці		Спеціалісти	
	P%	t _p	P%	t _{en}
Досить сильна	23	4.1	36.7	6.3
Помірна	50	7.4	50	8.2
Нижча середньої	23	4.1	8.8	-
Відсутня вираженість	1.78	-	2.9	-
Яскраво виражена	1.78	-	1.48	-

Якщо у спеціалістів така спрямованість виражена досить сильно (P_{сп}=36.7%), то управлінці в цьому відношенні толерують до самостійності, що природньо підкреслює специфіку їхньої діяльності.

В поєднанні, високі показники спрямованості на соціальну взаємодію (за сумою критеріїв "досить сильна" і "помірна" вона властива 73% управлінців і 86.7% спеціалістів) і переваги інтернальності, - виступають засадами наявності в світогляді і мисленні військових керівників особистої відповідальності як за власну долю, так і за соціальні рішення і дії, на відміну від загального патерналізму, властивого сучасному побутовому соціальному мисленню.

Досягнення спільності і однорідності в розумінні керівниками різного профілю цілісного образу їх підлеглого виконавця - особливий показник готовності до співдії. Рівень названої спорідненості визначає цільність взаємодії в процесі і динаміці виховного впливу на військовослужбовця основним тандемом керівників ("управлінець-спеціаліст(виховник)").

Емпіричне вивчення уявлень типового образу військовослужбовця (підлеглого) серед керівників різного профілю (управлінців і спеціалістів) ми провели з допомогою тесту "Оцінка рис характеру". Виявлено, що профіль оцінки образу підлеглого спеціалістами є більш зрівноважений і помірний, ніж профіль оцінки управлінцями. Показники вказують на те, що цілісний образ підлеглого формується в уявленні керівника в залежності від професійного досвіду, посадового рангу, специфіки службової діяльності.

Основним конструктивом емпіричного дослідження в дисертаційній роботі є оцінка і аналіз педагогічного впливу соціопсихологічних чинників у військовому керівництві, проведений за допомогою тесту соціального світогляду (ТСС) та складеного опитувальника "Соціопсихологічні настанови" (СПН). Бінарні конструкти 18 діагностичних шкал ТСС дали можливість визначити переважаючі соціально-психологічні орієнтації в характері народу України. Емпіричні дані підтверджують, що в соціальній психіці українства в однаковій мірі проявляються такі орієнтації, як демократизм - авторитаризм, егалітаризм - дискримінація, технократизм - фундаменталізм, моралізм - цинізм. Близькими до такої форми прояву (з незначними перевагами однієї або іншої) є поєднання орієнтацій *капіталістично-соціалістичної* (шрифтом виділяємо якість, що вказує напрям переваги орієнтації), *індивідуалізму* - колективізму, *пацифізму-мілітаризму*, *гуманізму* - ригоризму, *централізму* - сепаратизму. Сумарні показники отриманих оцінок загальною

вибіркою досліджуваних вказують на переважаючу орієнтацію в співвідношенні таких характеристик, як радикалізм - *консерватизм*, *відкритість* - ксенофобія, *стратифікація* - зрівнялівка, романтизм - *обивательство*. Профіль оцінки спеціалістів вказує на наявність переваги *волютаризму* над легітизмом. Не отримано достовірної визначеності суспільно-психологічної орієнтації в конструкціях: конкурентність - бюрократизм, лібералізм - тоталітаризм і особливо розрізнена оцінка прояву "ідеалізму - матеріалізму".

Основна ідея опитувальника СПН полягала в тому, щоб включити описані і систематизовані в наукових джерелах типологічні характеристики українського соціуму в зміст експериментального дослідження. Його завдання побудовані на принципі взаємозумовленості загальних суспільно-психологічних рис і якостей та практичного їх впливу на виховання людини і сформульовані в 4-х умовах для вибору із даного набору 53-х якостей: а) 10-12 тих, які необхідно в першу чергу розвивати в особі для її усуспільнення; б) 10-12 характеристик, що мають негативний вплив на усуспільнення особи, а тому вимагають істотної корективи при виховному впливі; в) вказати якості військовослужбовців, вияви яких використовуються у керівній роботі; г) вказати якості військовослужбовців, вияви яких створюють проблеми їх поведінки і взаємовідносин в організації. Відповідно до умов завдань побудовано кількісний та якісний аналіз результатів дослідження за даною методикою (співставлення виборів "а-в" та "б-г").

В тексті аналізу якості наводяться в порядку отриманих рангів при виборі їх групами (управлінцями і спеціалістами) для диференційованого пояснення їх в інтерпретації. Для пояснення вибрано лише ті якості, які при виборі утворили перших 12 рангових позицій. Отримані результати показують, що для формування суспільного мислення та поведінки особи (завдання "а") найважливіше значення має розвиток таких якостей, як: національна гідність (I-III)

(в дужках подано ранги оцінки якості); почуття персональної гідності (II-II); розумний патріотизм (III-I); усвідомлення Батьківщини (V-IV); намагання зберегти неперервність духовних традицій (VI-V); вміння господарювати (IV-VI); прагнення до національної злагоди (VIII-VII). Визначений набір характеристик, в силу однозначної єдиності їх оцінки, можна вважати світоглядно-ціннісною основою спрямованості виховного процесу в армії. Вони окреслюють коло питань військово-патріотичного виховання. Практичний характер їх виховного впливу простежується у співставленні і порівнянні вибору, здійсненого за умовою задання "в": почуття персональної гідності (I-I), пошана до старших (II-II), природній гумор (III-III), розумний патріотизм (III-IV), усвідомлення Батьківщини (IV-V), прагнення до зовнішніх відзнак свого успіху (V-IV), гуманність вчинків (VI-VII), здоровий об'єктивізм (VII-X), національна гідність (любов до свого і пошана до чужого) (VII-VI), висока оцінка християнської моралі (VII-X), свідомість виконання громадянських обов'язків (X-IX).

Кожна суспільна організація має в своєму психологічному складі, крім позитивних, ті чи інші негативні якості і властивості. Не є винятком і українська спільнота. В зв'язку з цим постає ще один важливий аспект вивчення і критичного осмислення психологічної типології українства - з метою актуалізації в управлінських рішеннях її позитивних сторін і вироблення таких механізмів керівного впливу на військові структури, які б запобігали чи нейтралізували дію негативних якостей.

У зв'язку з цим важливого значення набуває **коректива** впливу ментальних рис і якостей. Даний аспект особливо актуальний у здійсненні системи управління виховним процесом військовослужбовців, оскільки військо, як і інші силові структури, є найбільш вагомим структурою соціально-психологічної стабільності суспільства - гарантом державності і обороноздатності.

Завдання "б"- "г" опитувальника СПН емпірично окреслили контініум рис і якостей соціальної психіки українства, які мали і мають негативний вплив на суспільне життя, тому в проявах і дії вимагають спеціальної виховної корективи. Найбільш вираженими серед цих характеристик є:

- слабкість волі, недостатня витривалість, власна вигода в кожній справі, надання переваги всьому особистому над усім загальним, втрата духовності у великій соціальній спільноті (великих містах), афективність соціальної поведінки, комплекс меншевартості, перевага обрядовір'я (форми над змістом), декоративність суспільної дії... Невизначеність спільнотнісної самоідентифікації, констатована досліджуваними, один із реальних проявів складної природи впливу названих особливостей.

В оцінці соціопсихологічних рис і якостей і особливо у виборі характеристик виховної корективи, згідно експериментальних даних, виявлена мисленна однакості і спільність двох ланок військових керівників (управлінців і спеціалістів). Крім того, дане дослідження показало, що внутрішня єдиність, виявлена між двома рангами військових управлінців (управлінці - спеціалісти) за індикаторами оцінки переваг соціально-психологічної орієнтації в характері народу, виборах соціопсихологічних (характерологічних) рис і якостей вказують, що соціопсихологічні фактори виступають психологічним змістом системності в структурі військово-управлінської діяльності на основі їх функціональної взаємодії.

Суспільний статус війська в поєднанні з ймовірним характером сучасних війн спонукають до розгляду військово-управлінської діяльності як інтегруючої в своїй структурі і дії названих настановчих засад в кожному з напрямів системної організації Збройних Сил, одним з яких є психологічне забезпечення духовного ресурсу армії на основі змісту соціопсихологічної цілісності народу. Найпростішою вимогою до нього є не статична оцінка рис і якостей, а вивчення засобів їх

корекції (зрівноваження). Як соціальна організація спільності, військово вимагає цілісності соціально-психологічної регуляції, що реалізується в трьох основних принципах: 1) організація спільності, в якій відслідковується міра єдиності чи розрізненості, конфліктності чи згуртованості, вирівнювання сил, упорядкування спрямованості (зверхадитивна природа); 2) енергоінформаційного співвідношення, тобто такий ступінь організованості, який оптимізує процеси досягнення цілі (досконалість управління і самоорганізації); 3) відповідність соціально-психологічних процесів організації діяльності особливостям динаміки і змісту соціальних настанов, мотивів, соціогенних потреб.

На основі узагальнень вивченого науково-теоретичного матеріалу і експериментальних даних дослідження можна виділити такі напрями-рівні соціопсихічної факторизації військово-управлінської діяльності.

1-й - загальнопсихологічний (особистісний, персоналізуючий).

2-й - психолого-педагогічний (внутрішня єдиність в групі, підрозділі, прийняття впливу, провідництва, формуючої настанови).

3-й - власне соціопсихологічний (суспільна ідентифікація, духовні параметри військового керівництва).

Кожний попередній є основою наступного і виступає його компонентом. Напрямок загальнопсихологічний визначає наявність ментальних якостей і рис в структурі особистості військового управлінця і їх ціннісно-мотиваційну функцію в його професійній діяльності, що виражається у формуванні психологічних засад неперервності національно-духовних традицій у війську, утвердження патріотизму військовослужбовців. В цьому полягає особистий, персоналізуючий напрям соціопсихологічного впливу в керівництві.

Система управління морально-психологічним станом (МПХС) військ, його оцінка, підтримка, а особливо вироблення форм і засобів

забезпечення розкриває другий, психолого-педагогічний напрям вагомості соціопсихологічних факторів в керуванні військами.

Суть практичної роботи для вдосконалення ефективності системи військового управління на засадах соціопсихологічних чинників і їх впровадження в керівну діяльність ми розглядаємо в реалізації двох видів психолого-педагогічних завдань: психодіагностичного та психокорекційного.

Психодіагностичний профіль завдань реалізується в процесі засвоєння військовими управліннями теоретичних та прикладних сторін соціопсихологічних знань, формування в них диференційованого розуміння впливу соціопсихіки на мислення і поведінку військовослужбовців. Реальним прикладом психодіагностичного засобу актуалізації соціопсихологічних факторів може служити прикладне застосування використаних в експериментальному дослідженні тесту соціального світогляду та опитувальника "Соціопсихологічні настанови".

Завдання психокорекційного плану діяльності військових керівників визначені експериментальними індикаторами одностайності їх вибору якостей негативного впливу, серед яких слабкість волі, недостатня витривалість, власна вигода в кожній справі, заздрість до сильніших, удачливіших, мінливість симпатій, задоволення мінімальним достатком, комплекс меншеартності, декоративність вчинків і т.ін.

Для створення первинної бази прикладного використання соціопсихологічних знань, їх необхідно більш-менш системно засвоїти теоретично. З цією метою в програму загальної підготовки вищого рангу військового керівництва необхідно включити освітнім предметом психологію спільнот, етнічних груп, психологічні особливості енергоінформаційного простору (О.Киричук). В структуру практично-психологічної підготовки військових фахівців доцільно ввести методи активного соціально-психологічного навчання,

освітнім змістом яких будуть різні комплекти соціопсихологічних характеристик. Ці методи можуть бути ефективними прийомами формування умінь і навиків сучасного військового керівника.

Отже, аналіз результатів експериментальної роботи підтверджує гіпотези дисертаційного дослідження та положення, винесені на захист і доцільність використання розроблених методичних прийомів у інформаційно-психологічному забезпеченні системності військово-управлінської діяльності.

У загальних висновках підбито підсумки проведеного у дисертації теоретичного та експериментального дослідження, намічено перспективи подальшого вивчення проблеми, які автор вбачає у розробці цільових педагогічних програм засвоєння військовими управлінцями соціопсихологічних знань.

Узагальнення результатів дослідження дозволили зробити такі висновки:

1. Системою військово-управлінської діяльності є злагоджена співдія суб'єктних одиниць управління в процесі цілеспрямованого, планомірного і систематичного впливу на організацію війська з корективним фіксуванням її зміни, узгодженістю кожного впливу з логікою її розвитку та сукупністю можливостей, з настановою на творення її внутрішньої цілісності, відповідної до функціональних потреб морально-психологічної стійкості та духовної соборності.

2. Соціопсихологічна сутність психолого-педагогічних функцій системи військово-управлінської діяльності розкривається у її спрямованості на формування духовного потенціалу війська, зміцнення його морально-психологічного стану.

3. Специфіку функціональної взаємодії соціопсихологічних чинників у системі військового управління можна встановити з допомогою визначення узгодженості двох ланок військового керівництва (управлінці-спеціалісти) в експертній оцінці їх виховного впливу та корективного змісту.

4. Запропонований опитувальник "Соціопсихологічні настанови" є варіантом пізнавальної програми та методичного інструментарію диференційованої оцінки дії соціопсихологічних чинників у системі військово-управлінської діяльності.

5. Одностайність зроблених двома групами експертів (управлінці-спеціалісти) виборів диференціювала формуючий і корективний зміст соціопсихологічних настанов у виховному впливі на військовослужбовців, і аргументувала реальність вираження психологічної типології соціуму в усіх сферах суспільної організації.

6. Системокомплексом виховного змісту в структурі військово-управлінської діяльності виступає власне соціопсихологічна цілісність суспільства (духовність, менталітет, традиції), яка через відповідні механізми впливу (вчинок, персоналізацію, самореалізацію, родинний обов'язок, соборність, усвідомлення суспільного "ми", провідництво) формує як духовність самих управлінців, так і виховну направленість їх професійної діяльності.

7. Розробка цільової програми засвоєння військовими управлінцями теоретичних та прикладних аспектів соціопсихологічних знань виступає комплексною психолого-педагогічною передумовою їх ефективного використання в практиці керівництва військовою організацією.

Подальше дослідження в межах даної проблеми ми вбачаємо у розробці освітньо-педагогічних програм засвоєння соціопсихологічних знань військовими керівниками в системі їх перепідготовки та підвищення кваліфікації, а також у виробленні психологічних прийомів практичного застосування характеристик соціопсихологічної цілісності у виховних аспектах військово-управлінської діяльності.

Основні положення дисертації відображені в таких публікаціях:

1. Соціопсихологічна сутність виховних функцій військово-управлінської діяльності. // Проблеми соціопсихології військового управління. - К.: ТОВ "Міжнар. фін. агенція". - 1997. - С. 2-15.

2. Виховний зміст соціопсихологічних чинників у військовому управлінні. // Проблеми соціопсихології військового управління.-К: ТОВ "Міжнар. фін. агенція".- 1997. - С. 15-29.

3. Психологічна порада-настанова офіцеру-методисту соціально-психологічної служби. - Львів., 1993. - 36 с.

4. Поняття психології військового колективу та соціально-психологічні аспекти управління ним. // Методичний посібник з гуманітарної підготовки.-Ч.IV.-Львів.-1994.-С.127-138.

5. Підходи до вивчення особистості в умовах військової служби. //Методичний посібник з гуманітарної підготовки.- Ч.IV.- -Львів.- 1994.-138-152.

6. Християнськість як психологічний фактор духовного єднання військовослужбовців. // Армія і духовність: свобода совісті та віровизнання. Тези доповідей Міжнародної науково-практичної конференції.-К. Українська правнича фундація, 1995.-С.79-80.

7. Короткий словник психологічних термінів: допоміжний матеріал слухачам для вивчення соціальної та військової психології. — К.: КВГІ, 1996. - 60 с. (у співавторстві).

8. Українська традиція родинного виховання і національна самосвідомість // Актуальні проблеми психології: традиції і сучасність. - Том 1.-К.-1992.-С.74-76.

9. Соціопсихологічні аспекти військово-управлінської діяльності//Матеріали II з'їзду Товариства психологів України. - К.: Україна - Віта. - 1996. - Т. 15. - С. 63 - 65.

Анотація

Сулятицкий И.В.

"Социопсихологические факторы воспитательных функций системы военно-управленческой деятельности (рукопись).

Диссертация на соискание ученой степени кандидата психологических наук по специальности 19.00.07 - педагогическая и возрастная

психология. Институт психологии имени Г.С.Костюка АПН Украины, Киев, 1997.

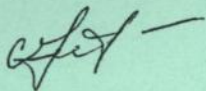
Защищается работа, в которой раскрыты теоретико-методологические основы изучения социопсихологических факторов воспитательных функций военно-управленческой деятельности; проанализированы механизмы воспитательного влияния и функционального взаимодействия социопсихологических факторов в системе военного управления, определены психоло-педагогические условия социопсихологической детерминации эффективности воспитательных функций системы военно-управленческой деятельности.

Ключові слова: система військово-управлінської діяльності, соціопсихологічні чинники, духовність, виховні функції, психологія взаємодії.

Sulyatytskiy I.V. Sociopsychological faktors of educational functions of military-managing system of activity (manuscript).

Thesis for degree doctor of Philosophy on psychology speciality 19.00.07 — "Pedagogical and development psychology". The Institute of Psychology by name G. S. Kostyuk, Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine. Kiev, 1997.

Dissertation deals with theoretical and methodological basis of studying sociopsychological faktors of educational funtions in military-managing activity; there is provided the analysas of the mechanism of educational influence and functional cooperation of sociopsychological faktors in the system of military management, there are defined the psychological and pedagogical conditions of sociopsychological determination of effectiveness in educational functions of military-managing system of activity.

433699

АВ 38.437

Підписано до друку 03.07.97р. Формат 60x84/16.
Ум. друк. арк. 1,0. Обл.-вид. арк. 1,0.
Наклад 100. Зам. 227.

Відділ оперативної поліграфії
Центру Міжнародної освіти
227-12-75, 227-37-86